

---

# Leago luondu min sogalaš<sup>1</sup>? Makkár gaskavuohta lea sámii lundui ja movt giedahallet sii dán relašuvnna?

JAN ERIK HENRIKSEN

UiT Norgga árktalaš universitehta

Okta álgoálbmogiid dovdomearkkain lea sin lagaš oktavuoha lundui. Meahcci ja doaimmahit guoddevaš meahcásteami leat guovddážiis sámii eallinvuogis ja kultuvrralaš geavahusas. Dán artihkkalis mun guorahalan vihtta iešgudetlágan vuogi meannudit luondduin. Vuosttažettiin lea antropocena vuohki mas mii oaidnit luonddu min vuollásažžan ja ávkkálažžan jos mii sáhttit ávkkástallat ja goaridit dan. Nubbi vuohki lea birgehallet luondduin danin go mis lea birgenmáhttu ja máhttit lohkat ja dulkot luonddu- ja dálkemearkkaid. Vai atnit go mii luonddu eanet dásseárvosažžan, mainna mii sáhttit gulahallat dahje lonohallat? Vai leago nu dego bajilčállagis jearan, ahte luondu lea min sogalaš? Oktavuodaide ferte giedahallat jus dat galget bistit. Movt hálddašit vuoras sápmelaččat dáid relašuvnnaid? Ja mii dáhpáhuvvá go boarisvuoha ja dearvvašvuoda hástalusat bohciidit? Dutkosa vuodđun lea photovoice vuohki mas 12 ruovttusorru davvisámegiela vuorasolbmo leat govven ja ráhkadan govvamitalusaid luonddu birra.

Fáddásáni: birgen, luondu, gaskavuohta, boarásmuvvat

## 1 Oahpásmahttin

Duiskka sosiologa Hartmut Rosa (2021) lea girjjis mii lea min relašuvnnaid birra máilbmái, čilgen movt oarjemáilmmi luondduoaidnu mearkaša ahte sáhttu, gulahallan, buvttadeapmi ja kultuvrralaš rievdadusat dáhpáhuvvet hui jođánit. Son geavaha tearpma *acceleration* (leahttolassáneapmi). Leahttolassáneapmi dagaha ahte mii amasmuvvat go min vuodđudeaddji gaskavuoddat billašuvvet.

---

1 Konrad Nielsen (1938: s.v. *sogáláš*) čállá ahte sogalaš čujuha dasa ahte fuolkevuoha ii leat lahka, muhto guhkát eret.

Oarjemáilbmi gohčoda dálá áiggi antropocenalaš áigodahkan mas olmmoš lea bajimusas biepmusráiddu dáfus (Vetlesen & J.-O. Henriksen 2022; Hessen 2020). Mii oaidnit luonddu dárbblašžan jus mii sáhttit roggat ja ávkkástallat luonddu resurssaid. Teknologiija, dávviiriid ja bálvalusaid huksen ja vuovdin, mii galgá gokčat min duohta ja jurddašuvvon dárbbuid, lea nu movt mii geahččalit čoavdit heahtedili.

Seammás leat álgoálbmotdutkan čujuhišgoahtán, man dárbblaš álgoálbmotdiehtu lea eatnama gádjumii (Kunnie 2015; Grant 2016; Pali ja earát 2022; Ingold 1996; 2018). Brasilialaš eamiálbmotfilosofa Ailton Krenak (2021) oaivvilda ahte oarjemáilbmi ferte heaitit viggamis eaiggáduššat luonddu ja jávkadit rádjegeassima iežamet ja luonddu gaskkas. Krenak jearrá ahte leago oarjemáilbmi vajáldahtán gulahallangearg-gusvuoda luondduin. Kronihkas *Klassekampen*-áviissas 4.1.2022 jearrá filosofa Arne Johan Vetlesen (2022) manne oarjemáilmmi akademiiija ii dohkket álgoálbmogiid árbemáhtu luonddu birra dieđalaš máhttun. Son oaivvilda ahte váilevaš dohkkeheapmi lea dan duohen go oarjemáilbmi ain jáhkká ahte ovdáneapmi lea buorre, namalassii ahte ovdáneapmi ovdánahtta, ja mánggas atnet ain álgoálbmotdieđuid primitiivvalaš vearjun.

Movt son mii jurddašit luonddu birra Sámis? Norgga beale Sámis leat vuosttažettiin boazosápmelaččat geat leat sorjavaččat luonddus ja boazodoallolága bokte lea sis riekti geavahit meahci ealáhusdoaimmaid. Sámediggi čujuha ahte sámi meahcásteapmi maiddá lea guovddázis dálusámiid eallimis (Sámediggi 2016). Dát guoská doaimmaide mat leat čadnon šibihiid guohtumii meahcceeatnamis, bivdui, guolásteapmái, goahtehukseimii, duodjái, murjemii, murremii, gámasuinniid čuohppamii ja eará ávkkástallamiidda mat gullet meahccái. Dása gullá maiddá valljodagaid ávkkástallan mearrasámi guovlluin, ovdamearkka dihte monne- ja uvjačoaggimat, debbuid ja stáraid ávkkástallan, bivdit čearráid, njurjuid ja mearralottiid jna. Sámediggi čujuha ahte geavaheapmi lea rievdan áiggi mielde, muhto «birgen» ja «birgejupmi» ain mearkkaša ávkkástallama ja lagas oktavuoda lundui, ja lea dehálaš oassi sámi kultuvrra ávnnaslaš vuodus ja go galgá ceavzit šattohis árktalaš luonddus (J. E. Henriksen & Hydle 2021).

Nymo (2011) gohčoda birgema sámi filosofijian. Porsanger ja Guttorm (2011: 21) geavaheaba sihke birgen- ja birgejummi-doahpagiid, ja definereba birgejumi ná:

Birgejummi lea olbmuid (indiviiddaid ja servošiid) vuohki ceavzit ja ovdánit dihto guovllus ja dihto resurssaiguin, mat leat dahje sáhttet gávdnot luonddu- ja sosiála birrasis. Birgejumi eaktun lea máhtolašvuohta, geabbilvuohta, fágalaš ja sosiála gelbbolašvuohta. Birgejummi čatná oktii olbmuid/servošiid, duovdagiid ja luonddubirrasa, ekovuogádaga, dearvvaslaš sosiála ja vuoinjalas ovdáneami ja identitehta.

Birgen dahje birgejummi lea viiddes doaba mii guoská maiddá min gaskavuhtii luondduin. Muhto makkár luondduoaidnu lea dakkár birgen-áddejumis? Porsanger ja Guttorm (2011) čujuheaba maid dasa ahte birgen lea olbmo ja luonddu gaskasaš dássedeaddu. Muhto maid dat mearkkaša? Leago birgejumis olbmo ja luonddu gaskavuolta nu lahka ahte dat adnojuvvo fuolkevuoltan? Dahje sáhttet go dakkár doahpagat go birgehallan, gulahallan dahje lonohallan leat dohkálaččat? Vai leatgo sámít gáidan árbevieruin ja oidnet luonddu eambo antropocena geahčanguovllus?

## **2 Teorijjat olbmo ja luonddu gaskavuodaid birra**

### **2.1 Boasttugeavaheapmi dahje antropocena oaidnu**

Hessen (2023) čállá ahte antropocena áigodat lea billisteamen luonddu. Mii leat badjelgeahččan máilmmi guoddinnávccaid. Mii atnit luonddu juogan mii lea dárbbalaš vai sáhttit duhtadit iežamet dárbbuid dahje háhkat vásáhusaid alcceseamet (Rosa 2021). Mii fertet heaitit jáhkkiemis ahte čoavddus dálkkádatváttisvuhtii lea geavahit eanet «ruoná» energiija ja ain eanet luondduriggodagaid. Mánngas oaivvildit ahte lassáneaddji ovdáneapmi ja ođđa teknologiija čoavdá roasu. Jus mii galgat nagodit bissehít dálkkádatrievdamiid, de ferte min oaidnu lundui rievdat paradigmain. Mii fertet guođdit dálá antropocena oainnu

ahte luondu lea juoga mii duhtada dahje ráhkada vásáhusaid midjiide olbmuide. Krenak (2021) čujuha dasa ahte mii fertet heaitit áššái-gullevažžan dahkamis eatnama ja jávkadit ráji iežamet ja luonddu gaskka, ja jearrá leago oarjemáilbmi vajálduhttán oktavuodaid dahje gulahallanmáhtu luondduin?

## 2.2 Birgehallas luondduin

Asta Mitkijá Balto (2008: 47) ja Aimo Aikio (2010) deattuheaba ahte olbmo sajádat luonddus lea oassi árbedieđus. Jan Erik Henriksen ja Ida Hydle (2024: 90–91) čujuheaba dakkár iešvuodaide dego áicil ja deaivil dahje dáidduide dego dustet ja reidestit, mat leat dárbbaslaš máhtut jos galgá birget dahje birgehallas luondduin. Bruno Latour, gii lei dovddus semiotihka vuodđudeaddjin, dovddasta ahte mii eat šat sáhte luohttit dasa, ahte luondu hállá midjiide dušše diehtaga jiena bokte. Latour deattuha ahte mii fertet rahpasit muiitalit ahte mis leat iešguđetlágan vuogit meannudit báikkiiguin, ii-olbmuiguin, teknologijaiiguin ja ávnnaslaš máilmmiin ollislaččat, muhto ahte dialoga ja jorgaleapmi sáhtttá ráhkadit šaldi min ja luonddu gaskii. (Latour 2007; 2011.) Dán vuodul dulkon mun ahte Latour ii oainne olbmo ja luonddu gaskavuoda dásse-árvosazžan, muhto ahte olmmoš lohka ja dulko luonddu. Semiotihkalaš kommunikašuvnnas olmmoš lea mearkalohkki gii geavaha iežas kultuvrralaš kategorijaid áddet máilmmi. Norggas lea Hodne (2005) čohken lagabui 2000 árbevirolaš dálkemearkka ja čilgehusa movt olbmot leat dulkon ja ipmirdan daid.

## 2.3 Gulahallas luondduin

Turi ja Bals (2008) čálliba ahte soabadit luondduin lea leamašan ja lea ain guovddáš sámi árvu. J. E. Henriksen ja Larsen (2023) čálliba ahte gulahallan luondduin mearkkaša guldalit dahje konfereret/šiehtadallat luondduin. Olbmot eai eaiggáduššan meahci eaige hálddašan dan, muhto fertejedje gulahallas dainna. Earret eará galggai olmmoš, dárkilis čálekeahtes njuolggadusaid vuodul, jearrat lobi cegget lávu, goađi, viesu dahje náveha. Boares bálgáide dahje johtolagaide eai ceggejuvvon visttit eaige lávut. Mánga sápmelačča ain doalahit árbevieru dearvvahit ja jearrat lobi bisánit báikkis sis geat ovdal leat geavahan báikki. Kramvig

(2020) čállá ahte luondu lea min ruoktu mainna mii fertet gulahallat. Sámi eanadahkii dahje meahccái dáinna lágiin addo jietna ja subjeaktavuoha. Oskal (2000: 178) oaivvilda ahte dat lea mu ja du gaskavuoha báikkiide. Son čuoččuha, ahte muittut min máttarmáttuin, muitalusain ja ságastallamiin jávket, vaikko eanadat ii leat daid dáhpáhusaid álgu.

## 2.4 Lonohallan

Tim Ingold (1996; 2018) deattuha ahte luondu ja kultuvra eai leat sirrejuvvo. Luondu ii oidnojuvvo dego vilda luondun, muhto meahccin gos olmmoš ja luondu lihkadusas deaivvadit ja lonohallet resurssaid vai birgejit. Ingold čujuha Wub-e-ke-niew (1995: 218), gean eatnigiella lea Ahnishinahbae Ojibway Davvi-Kanadas, ja gii muitala dan birra go son vuolgá jávrái čázi viežžat. Su gillii ii daddjo ahte don áiggut viežžat čázi, muhto ahte don ja jávri deaivvadeahppi. Jávri ii leat dušše passiiva luonddubáiki gos don vieččat čázi. Dat lea dakkár báiki gos doai jávrriin lonohallabeahhti. Jávri lea dutnje addán veahá čázi ja don leat jávrái addán fuomášumi ja fuolahusa. Ja nu maiddá Ingold atná bivdi ja ealli deaivvadeami lihkastahkan. Sihke bivdi ja ealli leaba jođus ja jus deaivvadeaba, de lonohallaba. Ealli skenke iežas goruda, muhto su siellu joatká vánddardit.

## 2.5 Sogalaš

Krenak (2021) oaivvilda ahte oarjemáilbmi ferte heaitit oapmelažžan dahkamis eatnama ja jávkadit rádjegeassima min ja luonddu gaskkas. Krenak jearrá ahte leago oarjemáilbmi vajáldahtán gulahallangeargusvuoda luondduin. Mii fertet gáidat eret dálá antropocena oainnus ahte luondu lea juoga mii galgá min duhtadit dahje ásahit olbmuide vásáhusaid. Dan sadjái berret fátmastit álgoálbmogiid animismálaš oainnu mas buot áđain luonddus lea siellu ja luondu ipmirduvvo olbmuid sogalažžan. Krenak čállá ahte eana lea min vuoiŋgalaš eadni, ja muorat, jogat ja várit leat min sogalaččat. Eana addá midjiide buot oksygena maid mii dárbašit go vuoiŋgat. Eanajorbadasa jorran addá seavdnjadasa vai sáhttit vuoiŋgastit, ja beaivváža go nuppi idida galgat lihkkat. Eana lea min vuoiŋgalaš eadni. Muorat, jogat ja várit leat min sogalaččat geaiguin mii gulahallat.

Sogalašvuoda dahje sosiála gaskavuodaid ferte giedahallat vai dat seilot (Bø & Schiefloe 2007). Multipleaksa gaskavuolta lea hui nanus jus lea olmmoš gii dovdá ja servvoštallá nuppiin olbmui mánjga iešguđetge rolla oktavuodas (fuolki, ránnjá, bargoskihpár), ja du gaskavuolta omd. boastaolbmáin lea unipleaksa danne go dudno relašuvdna lea vuodđuduvvan dušše dan rolla bokte. Dađibahábut de sosiála fierpmádatteoriiija Norggas ii namut dupleaksa gaskavuodaid, go mii hállat guovtti suorat gaskavuodaid birra (Sternberg 2006). Mun dajan dađibahábut danin go sámegeiella ja sámi jurddašanvuohki ii leat dikotomiiija (juogo- dahje), muhto lea maiddá guvttiidlogus ja das leat iešguđetlágan doahpagat gaskadásiide, sihke- ja. Mun välljen danin lasihit dupleaksa gaskavuodaid go mun guorahalan movt vuoras sápmelaččat hálddašit «sohkavuoda» luondduin.

Dán hálddašeami sáhtá áddet multipleaksa, dupleaksa dahje unipleaksa gullevašvuotán. Dan sáhtá buohtastahttit báttiin mas leat okta, guokte dahje mánjga árppu dahje láiggi. Unipleaksa oktavuolta lea vuodđuduvvan ovttá aktivitehtii, ovdamearkka dihte doaimmaide gaskal vuovdi ja oasti geat eaba dovdda nubbi nuppi eará oktavuodain dahje rollain. Unipleaksa báttit leat heajubut dannego oktavuolta lea hárvanaš, soaitáhagas dahje ovttagardán. Mu analysa mielde olmo ja luonddu gaskavuodas, lea čuoiganmátki unipleaksa aktivitehta. Mii hupmat dupleaksa dahje duppal hálddašeami birra jos čatnaseami vuodđun leat guokte doaimma. Jus čuoiganmátki maiddá lea oaggunmátki, de sáhtá dán ipmirdit dupleaksa doaibman. Hálddašeapmi adnojuvvo mánjgabealagin go leat mánjga čanastaga, ja ovdamearkka dihte árbevirolaš muorračuohppan sáhtá leat multipleaksa dahje mánjgagardásaš hálddašeapmi. Sámedikki meahcebargojoavku (2016: 8) čállá:

Ovdamearkan meahci geavaheapmái lea ahte muorat mat galge adnot boaldámuššan njeidojuvvojedje ovdal Mihcamáraid, ja njáskujuvvojedje čakčageasi. Dasto bidje muoraid sohttui, fievrrededje daid orrunbáikái dálvet, sahejedje ja luddejedje daid, ja atne daid boaldámuššan jagi mañnel go ledje njeidon. Seamma ládje lei mearragáttis, gos rievddahasat galge goikaduvvot vassis áiggi ovdal go daid sáhtii sahet boaldámuššan. Dát dagahii ahte

olbmot mángga geardde fitne meahcis ja nu váikkuhii dát ollislaš ja birrajagi geavaheapmi ásaht juoga mállet gullevašvuoda ja eaiggátvuodadili dakkár guvlui maid joatkevaččat bearrágehčče.

### 3 Dutkanvuohki

Dát artihkal lea oassi stuorit dutkanprošeavttas boarásmuvvama ja fuolahusa birra álgoálbmotservodagas man Dutkanráđđi lea ruhtadan (prošeaktanummir 287301). Dán dutkosis lean válljen geavahit photovoice vuogi. Photovoice dutkanvuogis leat sihke govat ja muitalusat almmuheapmin, ja mu mielas lea dehálaš almmuhit maid govaid empiralaš materiálan. Photovoice lea kvalitatiivvalaš ja visuála dutkanvuohki mii čatnasa Wang ja Burris (1997) guoktái.

Mii rekrutteriimet 12 vuorasolbmo geat ledje badjel 65 jagi boarásat, vihtta náittosbárra ja guokte ovttaskasolbmo (leaska) geat orro iežaset ruovttuin davvisámi guovllus. Juohke dálloodollui jugiimet govvenapparáhta, ja oahpaheimmet sin geavahit dan ja ávžžuheimmet sin govvet juohkebeaivválaš iluid ja hástalusaid mat sin mielas ledje dehálaččat. Okta bearaš gulai boazodollui, ja guokte eará dálloodoalu leat leamaš ovdal čadnon boazodollui. Guovtti oasseváldis lei mearrasámi gullevašvuolta. Golbma náittosbára orro gávpogis, ja njealji dálloodoalu ássit orro boaittoeale gilážiin. Mun čadahin álgo-ságastallamiid juohke áidna dálloodoaluin. Šiehtadallama vuodul, de maŋnelis fas fitnen sin luhtte ja ovttas geahčaimet govaid maid sii ledje govven. Juohke oasseváldi juogadii gaskal 11 ja 147 gova, oktiibuot 443 gova, ja sii muitaledje maid sii ledje govven, ja muitaledje maiddái maid dát govat mearkkašedje sidjiide. Oktiibuot čadaheimmet 16 jietnabáddema mat maŋnel leat transkriberejuvvon. Álgodásis mun čadahin sisdoalloguorahallama ja šláddejin govaid (Lune & Berg 2017). 443 gova motiivvat šláddejuvvojedje ná: bearaš/lagamusat (68), visttit (40), vuojánat (17), duodji/činat/turistabáiki (72), biebmumálestapmi (50), eallingearddi dáhpáhusat (gásta/heajat/hávdádeapmi) (22), boazodoallu (61), luondu (113). Váile 40 % govain leat luonddu ja boazodoalu birra, ja buot oasseváldiin ledje govvamuitalusat iežaset gaskavuodaid birra lundui. Danin mun válljejin čadahit kvalitatiivvalaš sisdoalloárv-

voštallama (Thagaard 2013) govvamuitalusain vuorasolbmuid gaska-  
vuodain lundui.

Moffitt ja Vollman (2004) oaivvildeaba ahte dát dutkanvuohki  
lea dekoloniála ja lea erenoamáš heivvolaš álgoálbmotguoskevaš  
dutkanprošeavttaide, go vuohki dohkkeha ahte oasseváldit ieža välljejit  
sihke motiivvaid ja muitalusaid mat leat čadnon motiivvaide. Photovoice  
vuohki lea maiddá oiddolaš go muitaleaddjit leat vuorasolbmot geain  
muitu sáhttá leat hástaleaddjin. Govat boktet muittuid ja dagahit ahte  
oaivilat bohtet buorebut ovdan (Denzin 2001: 25).

## 4 Luonddu mearkašupmi dálá Sámis

Jagi 2021 ohce 98 Guovdageainnu bivdojoavkku ealgabivdolobi<sup>2</sup> Finn-  
márkkuopmodaga (FeFo) eatnamiin. Dát mearkaša ahte 13,4 %  
suohkana ássiin ohce ealgabivdolobi. Vásttolaš proseantalohku ránnjá-  
suohkanis Álttás lei 1,3 %. Go leat eanemus dievdut geat leat boarráset  
go 18 jagi geat bivdet, de lean meroštallan ahte sulli goalmádasoassi  
Guovdageainnu álbmogis háliidit ealggaid bivdit.

Jagiid 2021 ja 2022 ásahedje eiseválddit garra gáržžidusaid luossa-  
bivdui Deanuvuonas ja Deanučázadagas, ja báikkálaš guolásteaddjit  
garrasit vuostálastte gáržžidusaid. Finnemárkkuopmodat (FeFo) gáržžidii  
olggobeale guolásteddjiid luossabivddu eará jogain, vai Deanučázadaga  
luossabivdit galge oazžut buoret bivdovejolašvuodaid dain jogain. Ii  
leat guorahallojuvvon leatgo Deanučázadaga bivdit ávkkástallan daid  
bivdovejolašvuodaid, muhto báikkálaš guolásteddjiid reakšuvnnaid  
mielde mas namuhit «sin joga» ja «sin bistevaš bivdobáikkiid», ja  
Deanu luossabivddu dutkamiid vuodul (Joks 2016; 2017; Holmberg  
2024), navddán mun ahte unnán guolásteaddjit bivdigohte eará jogain.  
Dákkár jurddašvuohki vuhtto maiddá eará ávkkástallandoaimmain  
(Joks 2022).

Ollugiin leat rituálat čadnon dasa mii luonddus dáhpáhuvá.  
Go vuosttaš geardde beaivváš oidno odđajagimánu loahpageahčen, de  
dábálaččat sávvat beaivváži bures boahtima ja siskkáldasat ovddidit  
golbma sávaldaga: ovtta sávaldaga alces, ovtta sávaldaga bearraši/

---

2 <https://innsyn.fefo.no/wfdocument.aspx?journalpostid=2020019846&dokid=663741&versjon=3&variant=A&>



jovkui ja ovtta sávaldaga máilbmái. Giđđadálvvi áinnas vuojistit mohki ja ohcalit bievlá luoddaguoras ja dolastit ja gáfe vuššet ja basset biepmu dolas. Eanas ruovttuin lea giikar lásegárpma nalde mii dávjá geavahuvvo. Juohkehaš čuovvu mii ránnjágottis dáhpáhuvvá, muhto maiddá mii dáhpáhuvvá «min» luonddus.

#### 4.1 Unipleaksa gaskavuodát

Okta oasseváldi lea govven iežas muohtačorgenbiergasiid ja dadjá ná:

Mun liikon olgun muohttagiin bargat. Lea hirkmat somá goaivut ja čorget. Duo lea dákkár bargobierggas, muohtahoiggan, mainna mun hoiggan ja duoinna mun geasehan dahje doalvvun muohttaga eret. Ja duo lea dal das go válddán dan parkerensaji, dies lea hui geahpas nie ráhkadit duvnniid. Dat lea mu lášmmohallan. Ja de mu isit osttii muohtačorgenmašiinna. De bođii dat odđaaigádeapmi, bilidit. Ii dan ilmmis ge heaitte daid goaivumis.



Govva 1. Muohtačorgenbiergasat oasseváldi viessošiljus. Govven: MRV.

Govva lea váldon oasseváldi viessošiljus dálvet. Govas oidnojit njeallje muohtačorgenbiergasa (ruksešivdnásaš muohtahoiggan, čáhppesivdnásaš muohtahoiggan, oanehisnađat goaivu ja guhkesnađat goaivu) muohtaduvnniin vel duogážiš gosa muohttagiid hoigat.

Son ii háliit geavahit bearraša muohtačorgenmašiinna. Dalle go isit čorge muohttaga dahje geavaha muohtačorgenmašiinna, de son dattege háliida iežas ládje manimus oasi muohttagis eret čorget. Dát njeallje reaiddu leat iešguđetge dárbbuide ráhkaduvvon, muohtahoiggan mainna hoigá vaza, goaivu go lea cuoŋomuohta ja loahpalaš reaidu mas lea guhkes nađđa vai muohtaravddat šaddet njuolga. Son muitalii ahte muohtačorgen lea muossáneapmi mii sutnje lea buorre. Dušše son ja muohta. Dás sáhtta čujuhit ahte ollu sámi ruovttuin lea dehálaš čorgadin doallat šilju. Tráhppá galgá beaivválaččat čorgejuvvot. Šillju galgá leat čorgat, ja diŋgat ja dávvirat vurkkoduvvojit fásta sajiide. Dát lea erenoamáš dehálaš ovdal juovlabasiid ja beassášbasiid. Ollu vuorasolbmot maiddái lávejit sádduid botkkuhit šilljui jus lea jiekŋa ja gálja. Dát mearkkaša ahte ferte čuovvut dálkki ja dálkediđuid vai sáddobotkkuheapmi dahkko ovdalgo bivalda nu ahte sáttu bissu jienja nalde.

Son maiddái muitalii ahte son duollet dalle čuoigala gávpotguovddáži vai beassá veaháš lihkadit. Mánge eará oasseváldi maiddái muitaledje iežaset fásta vázzinmátkkiid birra. Dan sii dahke danin go dat buvtii movtta. Sii besse sin iežaset fásta báikkiide ja guovlluide almmá eará áigumušain go ahte besse olgun lihkadit.

Nubbe eará náittosbárre leigga govvejuvvon go iežaska viessošiljus leigga dolasteamen. Soai muitaleigga ahte soai dan dahkaba nu dávjá go vejolaš go lei fiertodálki. Soai gáfestalaiga ja málesteigga. Soames geardde serve maiddái sudno ránnját. Mun lean ieš vásihan ja gullan earáid muitaleamen positiiva muittuid mat badjánit go leat olgun dolasteamen ja boradeamen, ovdamearkka dihte ladjobargguid oktavuodas.

## 4.2 Dupleaksa gaskavuoddat

Okta oasseváldi lei oastán áibbas odđa njealjejuvllaga (ATV), ja vuoras náittosbárre leigga gealdagasas das ahte leago vuoján doarvái allat vai ii darván go vuodjiba čieguš bivdojávraí.



Govva 2. Náittosbára goahtesadji čiegus jávrre luhtte. Govven: JJS.

Govva lea váldon náittosbára čiegus jávrre luhtte geasset (iešalddis jávri ii leat govvas). Govas oidno ommangoahti, ja dan ovddabealde erret eará guokte boares beavddi, moadde muorraguppola ja rukses čieran plastihkas. Suovka birastahttá goahtesaji muhtun muddui.

Son lea 92 jagi boaris ja lea oastán áibbas ođđa njealjejuvllat vuojána vai dálvet sáhttá muohttaga čorget viessošiljus ja geasset fas eamidiin vuolgit sáivaguollebivdui. Soai ságastallaba vel ahte leago son dat ođđa njealjejuvllat vuoján doarvái allat, vai eaba de bártit. Dá leaba soai ollen sudno čiegus jávrái. Doppe sudnos lea ommangoahti gos soai sáhttiba ijastit sihke dálvet ja geasset. Doppe soai bivdiba jávreguliid maid Máret sálte ja bidjá láselihti sisa. Golbma jándora sálttis ja de lea borran ládje, ja sudnos lea sálteguolli olles dálvvi.

Dupleaksa doaibma, ovdamearkka dihte vuolgit čiegus bivdojávraí dahje luomejeaggái gos jáhká gávdnat luopmániid, ferte dábálaččat dollojuvvot čiegusin ja áinnas doppe fitnat ovdalgo earát dohko vulget. Mun muittán movt áhkku, eadni ja su oappát bearráigehčče «amas» biillaid luomečoaggináigge ja lihtodedje áigumušaid gosa sii álggos galge vuolgit gos navde ahte doppe ledje ollu luopmánat. Lubmenmátki sáhtta maid leat dupleaksa dan mearkkašumis ahte seamma luomejeakkis áinnas finada nuppes čoaggimin daid luopmániid mat eai lean láddan go vuosttaš geardde finai dan jeakkis.

Retter (2020) muitala ahte lubmenmátkkit iežas fulkkiiguin sáhtte bistit mánga jándora. Eahkediid ledje sii ovttas ja ságastalle guđe báikkis sii nuppi beavve galge lubmet. Son muittaša movt eadni lávii muitalit ahte nuortabiegga giđđageasi dagaha unnit luopmániid rabas jekkiin, ja movt eadni áinnas lávii loahpahit dákkár plánema ja geahččat šerres čakčaalmái ja sáhtii dalle dadjat čuovvovačča: «Na, jos ieš ii čokkeš vuos», mii ipmirduvvo ahte jealahas sáhtta diedihit idjabuollaša mii billista luopmániid.

Doavttirgrádadutkosis čujuha Gurholt (1999: 307–322) ahte sámi guovlluin galggai mátkkis leat ávkkástallanulbmil nu go bivdomátki dahje murjenmátki.

### 4.3 Multipleaksa gaskavuodat

Murret ásodahkii orru leamen dakkár doaibma man vuorasolbmot orrot nagodeamen. Sin mielas lea dehálaš ahte dálldoalu olbmot ieža murrejit ja geasehit muoraid lagasguovllus. Mus lea duogáš báikkis gos leat unnán soahkemuorat, ja lean searvan darfečuohppamii ja daid gárvvistan boaldámuššan.

Okta oasseváldiin lei govven ollu govaid go ledje čuohppamin muoraid duottarstohpui. Son oaččui veahki dievddus dahje rávis mánnáin geasehit muoraid ruoktot, ja reasta muorrabarggu son háliidii ieš doaimmahit earáid veahki haga.



Govva 3. Oasseváldi murrenbáiki. Govven: ARB.

Govva lea váldon murrenáigge čakčat, oasseváldi murrenbáikkis, boares náveha luhtte mii gullá duottarstohpui. Govas oidno ahte lea jo veaháš muohta eatnan alde. Murrenbáikkis lea stuoribus ruksesivdnásaš sahá mainna oasseváldi sahe soahkemuorramáddagiid hálgun. Soahkemuorramáddagat leat sahá olgeš bealde ja hálggut leat sahá guoras, dan gurut bealde, lahka návetseainni (mii aiddo oidnosta gurut bealde). Murrenbáikki duogábealde oidno boares visttáš ja dobbelis vel kapealla, nuppe bealde váldogainnu.

Ordnet muoraid lea mu bargu. Lean dahkan dan dalle jo go náitalaimme. Mun liikon bargat muoraiguin. Go rievssatbivdit lea guossin dáppe duottarstobus, sii lávejit fállat iežaset veahkkin munnje. Muhto mun giittán ja dajan ii. Jearralan vel: maid mun dalle galgган bargat? Murrenbarggut leat munnje terapiijan ja beasan dehkiid lihkahit.

Son geavaha doahpagiid deahkkehárjehallan ja terapiija go hupmá murrenbargguid birra. Son čađaha geardduheadđji doaimma mii dábálaččat čađahuvvo guovtti jagis.

Seamma ládje dahke maiddái riddoguovlluin, gos goikadedje rihkiid ovdalگو sahejedje daid boaldámuššan. Dát ollislaš ja birrajagi geavaheapmi attii olbmuide gullelašvuoda- ja oamastandovddu dakkár guvlui ja man sii danin joatkevaččat bearráigehčče.

Vihhta nissonoasseváldi gorro gápmagiid. Okta sis čilgii dan ná:

Mun liikon duddjot. Dan golmma govain oainnát ahte mun álggos neaskkán ja ruvven osttu gápmasiidda. Nuppi beaivvi mun dealun ja vuoiddan daid gápmasiid ovdal go sáhtán goarrugoahtit gápmagiid. Go mun duddjon, de guldalan Sámerádio. Go mun fitnen mu ovddeš bargosajis, mu ovddeš bargoskihpárat jerre mus gos mun gulan daid ollu ságaid sámi guovlluin. Vástidin nu movt duohta lea, ahte mun álo guldalan Sámerádio go duddjon.

Gáma goarruma sáhtta maiddái gohčodit multipleaksa doaiman. Álggos galgá šiehttat soames boazoeaiggádiin vai oazžu niestebohcco ja/ dahje bohccogotturiid mas oazžu gápmasiid mat geavahuvvojit gáma-goarrumii. Áinnas maiddái váldit savosuona mii dikšojuvvo suotna-árpun. Gotturiid galgá dasto njuovvat ja goikadit. Ovdal go gápmasat leat gergosat goarrumii, daid šaddá faskut, dipmadit ja vuoidat. Dasto lea gearggus gárvet minstara ja vadjat gápmasiid iešguđetge osiide ovdalگو daid goarru oktii gámabárran. Gápmagiid galgá dasto jorgut ja fanahit rivttes hápmái ja sturrodahkii. Oallugat leat leamašan meahcis ja viežžan sieđgabárkku maid bidjet čáhcái ovdalگو vuidet gápmagiid siskkobealde. Ovdalگو gápmagiid coggá, de ferte dállassit gápmagiid gámasuinniiguin. Okta oasseváldi muitalii ahte sii čuhppe, derpe ja goikadedje gámasuinniid maid sii lonuhedje iežaset boazosámi verddiiguin.

## 5 Mii dáhpáhuvvá go olmmoš boarásmuvvá eaige leat šat dat seamma vejolašvuodat vánddardit luonddus?

Go jerren buori eallima birra, de mánggas vástidedje ahte buorre eallin mearkkaša ahte lea doarvái dearvvaš vai beassá olggos váccašit dahje beassá lundui ávkkástallat luondduvalljodagaid: murret, bivdit, lubmet, fitnat guollebivddus, suhkalit fávlái ja guolástit.

Buot dan čieža dálloalvus mat serve dutkamušii, lei alddiinea-set skohter dahje sáhtte geavahit mánáid skohtera. Njealjis sis maiddái oamastedje ATV-vuojániid, ja earát muitaledje ahte sii sáhtte bievlaáig-gis geavahit ATV-vuojániid. Guokte oasseváldi leigga bajásšaddan duot-tarstobus duoddaris. Soai muitaleigga ahte soai juohke geasi vujiiga ATV-vuojániin go áigguiga mánnávuodaruovttus finadit.



Govva 4. Náittosbárra skohteriin jodus bivdojávraí. Govven: AS.

Govva lea váldon skohtermátkkis beaivvadahkan. Oasseváldi lea govven go son čohkká reagas ja su isit vuodjá skohteriin skohterláhtu mielde.



Mun liikon vuolgit meahccái, muohtaskohteriin vuodjit, dolas-  
tit, vuoššat káfe ja bassit suovasbierrgu. Mu mielas lea hui somá  
jávreguliid bivdit. Lihkus leat min gielddas ollu lobálaš skohter-  
láhtut nu ahte mii vuorrasat olbmot maid ollet buriid guolle-  
jávrride.

Son lea duhtavaš go ruovttusuohkanis leat nu ollu dohkkehuvvon  
skohtermáđijat vai maiddái «mii vuorrasat olbmot maid ollet buriid  
guollejávrride». Soai geavaheaba mohtorbora go boreba oaggunráig-  
giid. Ja maiddái ATV ja fatnasa mas lea fanasmohtor go galgaba bartta  
lusa geasset. Soai leigga fuolastuvvan ahte firpmiin bivdit dápmohiid ja  
rávdduid dáidá bissehuvvot danin go oaivvošjohkii gorgŋo luosat. Eai  
oasseváldit gal negatiivva ládje cuiggodan mohtorjohtolaga meahcis.  
Sii dán oidne vejolašvuhtan guhkidit ávkkástallandoaimmaid go ledje  
boarásmuvvan. Dan seamma lea maiddái Finnmárokommisjuvna  
namuhan go lea dohkkehan ahte árbevirolaš geavahan- ja oamastan-  
vuoigatvuohta meahccái maiddái mearkkaša rievtti geavahit mohtor-  
fievrruid vai beassá ávkkástallanguovlluide.

Nubbe eará árbevierru mii ain orru leamen dehálaš, lea ahte  
vuorrasat ožžot luondduburiid sis geat leat nuorabut. Okta oasseváldiin  
muitalii ahte son ovdal lei bivdán ealggá, muhto ahte son dearvvaš-  
vuoda sivaidd geažil fertii heaittihit ealggabivddu. Náittosbárra humaiga  
ollu ealggabivddu birra. Soai doalaheaba oktavuoda boares bivdo-  
olbmáiguin ja oazžuba ealggabierggu dain dahje iežaska mánáin dahje  
fulkkiin geat bivdet ealggaid. Mun muittán maŋŋil go «gurpeseahkka»  
lei báhkkejuvvon ja lubmenmátki loahpahuovvon, de áddjá gohčui min  
lubmet nu ahte lihttebodni lei jávkan luopmániid vuollái, ja ahte dát  
luopmánat ledje jurddašuvvon sidjiide geat ledje ruovttus. Jekkiid  
geavahanriekti mearkkašii maiddái čálekeahces vieru mas juogadedje  
juogu ja vuosttašrievtti ránnjaid gaskkas. Dákkár vierru mearkkašii  
maiddái ahte go ránnjáviesu olbmot boarásmuvvagohte eaige šat goas-  
tan guhkkelii go lagasjekkiide, de eará ránnját dan dohkkehede eaige  
lubmen lagasjekkiin vai boarrásat das besse lubmet.

Okta nissonoasseváldiin gii lei bajásšaddan duottarstobus, mui-  
talii čevaláivuodain ahte su sámeielnemas lea sihke báikki namma gos



lea bajásšaddan ja iežas ovdanamma. Nama geavaheapmi attii sutnje sihke identitehta ja gullelašvuoda báikái vaikko sus dál lea nu heajos dearvvašvuolta ahte ii nagot čohkkát njealjejuvllagis dahje skohteris jus áiggošii finadit šaddanbáikkis. Sus lei ain biilla mii lei viessošiljus. Go jerren manin biillas ain lea nummargalba, de son vástidii ahte bárdni, go lea ruovttus eatnis luhtte, geavaha biilla. Bárdni máhccá ruoktot murjjiiguin, guliiguin ja bierggiin, ja son logai ahte biilla nie dagahii ahte son ain beasai searvat ávkkástallandoaimmaide. Nu movt J. E. Henriksen ja Hyde (2018) čálliba birgema birra boazodoalus, de lea dehálaš ahte buot siidaolbmui leat bargodoaimmat mat leat heivehuvvon sin ahká ja dearvvašvuhtii. Siiddas namahit báikkiid daid olbmuid mielde geain lei dihto doaibma, ovdamearkka dihte Niillas oahci man Niillas galggai bearráigeahččat vai eallu ii jorggihan das. Niillas eret vádjoli mánga jagi áigi, muhto buot siidaolbmot dihtet gos diet báiki lea ja nama bokte viiddit gullelašvuoda dan báikái.

Nubbe eará vuohki movt buhtadit váilelaš luondduvuođustuvvon doaimmaid, lea geahččat luondduprogrammaid TV:s. Vuoras náittosbárra leigga guhkit áiggi leamašan buozas eabage danin beassan gosa-ge. Soai muitaleigga ahte soai hilguba nohkasteami beavet ja danin váibaba árabut eahkedis. Soai geahčadeaba TV, sámi odđasiid ja dárudodđasiid. Soai goappašagat maiddá geahččaba Monsena dádjatkeah-tes dilis meahcis (*Monsen på villspor*) ja eará luondduprogrammaid. Sudno mielas lea somá geahččat elliid ja luonddu TV:s.

Konklusuvdna lea ahte boares olbmui lea hui lagas dupleaksa ja multipleaksa oktavuolta luondduin. Sii leat hárvánan meahcástallat ja nie ollásmahttit iešbirgejumi nu guhká go vejolaš. Dat mearkkaša maid ahte sii váldet atnui mohtorfievrruid ja eará teknologijja. Muhto go ahki ja hedjonan dearvvašvuolta gáržžida meahcceávkkástallama, de vuoras olbmot eanet deattuhit unipleaksa doaimmaid lagasguovllus ja ruovttus. Muittut ja muitalusat báikkiid birra ja lassáneaddji fuomášupmi gulahallamii ja birgehállamii luondduin, vuhtiiváldá sin birgema mihttomeari.

## 6 Sogalašvuohta vai mii?



Govva 5. «Áigegollu» áideváktan. Govven: AR.

Gova lea oasseváldi govven báikkis gos son lei áideváktan gárddástallan áigge čakčat. Govas oidno geađgi vielttis mii oasseváldi mielas sulastahtta nissonolbmo geas lea silki ja geassegákti badjelis. Govvii lea bidjon alit njuolla mii čujuha dan geađgenissonolbmo.

Oasseváldi mitalii duogáža dasa:

Go mii čakčat álgit gárddástallat, de lea mu bargu Leahkit áideváкта, birra jándora, amas bohccot eai mana olggobeallai áiddi. Čorragat vudjet nuori rastá nu ahte mun ferten čohkkát ja fáktet. 3–4 vahkku lean áideváktan, dasságo luitet ealu čakčaorohahkii. Muhtumin áigi gollá njozet, muhto mun han gávdnen verdde ja áigegolu. Oainnát go dan govvas ahte diet geađgi lea dego nissonolmmoš geas lea silki ja geassegákti?

Go mun jerren vel go dát nissonolmmoš lea su veahkki, de son vuosttildii ja logai ahte ii leat veahkki, muhto geađgi mii sulastahtta olbmo. Son earuhii olbmo ja geađggi. Mán̄ga oasseváldi leat govven báikkiid mat

ipmirduvvojit erenoamáš báikin, ja muhtumiidda maiddá dat leat bassi báikkít. Mánegasat hupme erenoamáš čáhcegálduid birra mat eai galbmon eaige goikan. Dat čáhci ohcaluvvui ja muhtumat ipmirdedje čázi dearvvašvuhtii buorrin ja «bassin». Muhtumat muitaledje maid mitalusaid luonddubáikkiid birra, mat ledje várren sin, muhto ii oktage oasseváldiin namuhan dán muhtinlágan fuolkevuohatan. Muhto nubbi eará mitalus (J. E. Henriksen & Larsen 2023)<sup>3</sup> vuorrasat sierraorru leaska birra sáhtta buktit jurdagiid sosiála mearkkašumiide, mat sogalašvuodas leat:

Boarráset leaskanisu lei guhká dovdan iežas okto. Sus eai lean návccat vuolgit vázzinmátkkiide nu movt lávii, muhto ovtta beavvi son nagodii vuolgit vázzinmátkái. Go lei oanehaš vázzán, de son gulai skuolffi ja muitái ahte son árabut lei gávdnan jápmán sáhpána olgovistti tráhpá nalde ja imaštii ahte leigo son dat skuolffi skeaŋka sutnje? Viidáset mátkkis deaivvadii son rievssatnijnjelasain mas ledje mánga čivgga iige girdilan vaikko son bođii. Rievssat ja čivggat eai orron ballamin sus ja son čábbát humadii daiguin ovdal go fas vázzái viidáset. Veaháš maŋnelis son fuomášii guokte álddu oktan misiiguin mat lávejedje leat lahka su viesu. Dat čuzžo áibbas jaska ja gehčce sutnje. Ruoktot manadettiin son oinnii sarvva mii čuočču ja geahčai sutnje iige orron sus ballamin. Dalle go leaskanisu joavddai ruoktot, de son dovdai ahte son lei dearvvašnuvvan ja jitnosit dadjalii alces: «Ii, ii, Anne, don gal it obage leatge akto».

Sámi báikegottiin leat eanaš smávva ja lagas fierpmádagat (J. E. Henriksen 2004; 2015) gos eatnasat dovdet guhtet guimmiideaset ja doalahit oktavuodaid ja ávkkástallet gálvo- ja bálvaluslonuhemiid mat deaividit lagas sosiála fierpmádagain. Diekkár fierpmádathálddašeapmi maiddá heivehuvvo elliide ja lundui. Dat sáhtta mearkkašit ahte nie mii viiddidit fierpmádaga. Fuomášupmi luonddu ja elliid mitalusaide ja min vásáhusaide mat leat čadnon lundui, lea dat mii doalaha min

3 Teakstaoassi lea jorgaluvvon dárogielas.

ovttas, ja mii buohkat leat oassin luonddus man eat sáhte dárkkistit, muhto baicca doaibmat ovttas luondduin (Davies 2011; Rosa 2021).

Ii oktage boarrásiin hupman njuolga lonohallama birra nu go Ingold (2018) čilge. Okta oasseváldi lei ealgabivdi, muhto lei dearvvaš-vuođa sivaidd geažil heaitán ealggaid bivdimis. Sus lei ain oktavuoha bivdojoavkkuin ja son oaččui ealggabierggu. Sus ledje ollu mitalusat ealgabivddu mearkkašumi birra ja dan birra man dehálaš lea ahte mis lea buorre oktavuoha lundui. J. E. Henriksen ja Hyde (2024: 96)<sup>4</sup> buktiba ovdan sullasaš mitalusa mii sulastahtá Ingolda lonohallandoahpaga:

Ealgabivdinjoavku láve dábálaččat fitnat bivdoguovllus ovdal go bivdu álgá vai oahpásmuvvet bivdoguovlluin ja gávdnat vejolaš leairasaji ja heivvolaš evnnjiid. Ovtta jagi sii eai ollen ovddalgihtii dearvvahit bivdoguovllu. Vuosttaš geardde sii eai báhčán ealga. Sis ledje mánnga lihkohisvuoda mátkkis. Vudje boastut ja darvánedje. Vuojánat mat billašuvve. Mañnel dan jagi bivddu, mánngas bivdojoavkkus oaivvilledje ahte dát ledje čielga mearkkat ahte eai lean bures bohtin dohko dan geažil go eai lean ovdalgihtii dearvvahan guovllu ja bivdán lobi bisánit doppe dan botta go bivde.

Doaimmat sáhttet áddejuvvot kommunikašuvdnan molsašuddi luondduin. Dát dáhpáhuvá aktiiva deaivvadeamiid bokte eará olbmuiguin, ealliiguin dahje ávdnasiiguin mat midjiide hupmet sin iežaset «jienain» (Kramvig 2020; Oskal 1998; Krenak 2021). Soames geardde lea luondu utnolaš, eará gerddiid ii. Muhtomin dat lea láđis, eará oktavuodain áddet ahte dat lea hárpmas. Oasseváldit beroštedje hui ollu iežaset oktavuodas lundui ja movt luondu váikkuha birgejupmái, muhto maiddáii movt luondu gulahallá singuin (Nergård 2019). Ollu sápmelaččat čuvvot árbevieru mii mearkkaša ahte sii sihke dearvvahit go orustit muhtin báikái ja váldet earu go fas vulget báikkis (Oskal 2000). Ollu sápmelaččat garvet huksemis goađi dahje viesu bálgá nala mii mearkkaša ahte earát

---

4 Teakstaoassi lea jorgaluvvon dárogielas.

dan mielde vánddardit. Iskan dihte leago huksensadji heivvolaš, de ollugat válljejit idjadit dan báikkis gávdnan dihte leago heivvolaš báiki vai leatgo earát juo alceset váldán dan báikki.

Fuggeli ja Ingstad (2001) oaivvildeaba ahte mis buohkain lea siskkáldas ja olgguldas luondu gos mis leat govat ja muittut, ja go mii doppe fitnat, de mii ásahtit ja doalahit gullevašvuoda. Go dákkár báikkiid galledit, de sáhttá dagahit ovttamielalášvuoda ja resonánsa (Rosa 2021) gaskal siskkáldas ja olgguldas eanadagaid.

## 7 Loahpaheapmi

Dán artihkkalis lean čájehan ahte sápmelaččaid oktavuoha meahccái ja meahci hálddašeapmái lea mearkkašahti. Ii gal dušše danin go doaimmat iešalddis leat ja vuolggahit vuoinjasteami, vaikko dát lea dehálaš ođđaágásaš oarjemáilmmi servodagain maid dovdomearka lea leahttolassáneapmi ja vierisindahkan go min vuodđudeaddji oktavuodát billašuvvet. Mun lean baicca viiddidan gaskavuodaperspektiivva eanet eamiálbmotperspektiivva guvlui mas luondu ii leat objektiivvaláš áibmadas meahcci mii lea sirrejuvnon eret mis olbmui. Sámi álbmot, earenoamážit boarráset geardi, ain ellet luondus ja lahkalaaga luondduin. Dát gaskavuodát leat vuodđuduvvan multipleaksa oktavuhtii. Luonddu geardduhuvvon geavaheapmi buktá maiddái gullevašvuoda mii váikkuha ceavzilis geavaheapmái. Muhto dát oktavuoha ii leat nu lahka ahte sáhttá namuhit dan sogalažžan, iige oro heivemin gohčodit dan lonohallamin. Rivttes doahpagat soitet leat birgehallas, gulahallas ja birgejuvpmi. Vuorraset sápmelaččat háliidit bisuhit oktavuoda lundui nu guhká go vejolaš go ávkkástallet teknologija. Dutkkus čájeha ahte vuorasolbmot buhtadit geahpeduvvon meahcástanvejolašvuodaid dainna go eanet deattuhit birgehallas ja unipleaksa doaimmaid lahka ruovttu, ja govahallas ja kognitiiva gaskavuodadikšuma go gehččet luondduprogrammaid TV:s dahje ealáskahttet muittuid go hupmet ja ođđasit mitalit mitalusaid mat leat čadnon lundui. Nu sáhttet vuorasolbmot áimmahuššat iežaset birgenfilosofija.

## Gáldut

- Aikio, Aimo 2010: *Olmmoš han gal birge. Áššit mat ovddidit birgema.* Kárášjohka: ČálliidLágádus.
- Balto, Asta Mitkijá 2008: *Sámi oahpaheaddjit sirdet árbevirolaš kultuvrra boahhtevaš buolvvaide. Dekoloniserema akšuvdnadutkamuš Ruota beale Sámis.* Dieđut 4/2008. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.
- Bø, Inge & Schiefloe, Per M. 2007: *Sosiale landskap og sosial kapital. Innføring i nettverkstenkning.* Oslo: Universitetsforlaget.
- Davies, Owen 2011: *Paganism: A very short Introduction.* London: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/actrade/9780199235162.001.0001>
- Denzin, N. K. 2001: The reflexive interview and a performative social science. – *Qualitative Research* 1 (1): 23–46. <https://doi.org/10.1177/146879410100100102>
- Fuggeli, Per & Ingstad, Benedicte 2001: Helse – slik folk ser det. – *Tidsskriftet Den Norske Legeforening* 121 (30): 3600–3604.
- Grant, Stan 2016: *Talking to My Country.* Sydney: HarperCollins Publishers.
- Gurholt, Kirsti Pedersen 1999: «Det har bare vært naturlig»: friluftsliv, kjønn og kulturelle brytninger. Doavttergrádadutkkus, Institutt for samfunnsfag, Norges idrettshøgskole, Oslo.
- Henriksen, Jan Erik 2004: Den samiske storfamilien i et nettverksperspektiv. – Inger Marii Tronvoll & Anne Moe & Jan Erik Henriksen (doaimm.), *Hjelp i kontekst. Praksis, refleksjon og forskning.* Indre Billefjord: Idut. 40–59.
- Henriksen, Jan Erik 2015: The extended Sámi family in a social network perspective. – Christine Fejo-King & Peter Mataira (doaimm.), *Expanding the Conversation. International indigenous social workers' insights into the use of Indigenist knowledge and theory in practice.* Canberra: Magpie Ghoose Publishing. 113–130.
- Henriksen, Jan Erik & Hydle, Ida 2018: *Soabahallan. Samisk mekling i reindriften.* Resultatrapport, UiT Norges arktiske universitet, Alta.
- Henriksen, Jan Erik & Hydle, Ida 2021: Sámi reindeer herding as resilient way of life. – Hilary N. Weaver (doaimm.), *The Routledge International Handbook of Indigenous Resilience.* London: Routledge. 257–270. <https://doi.org/10.4324/9781003048428-22>
- Henriksen, Jan Erik & Hydle, Ida 2024: *Samisk kommunikasjon og konflikthåndtering.* Bergen: Fagbokforlaget. <https://doi.org/10.55669/oa4508>

- Henriksen, Jan Erik & Larsen, Tone 2023: Kan urfolkskunnskap og kolonialiseringbevissthet bidra til det grønne skiftet? – Hanne Glemmestad & Marit Selfors Isaksen & Ole Henrik Kråkenes (doaimm.), *Grønt sosialt arbeid. Grønn omstilling i helse- og sosialfaglig praksis*. Bergen: Fagbokforlaget. 115–134.
- Hessen, Dag O. 2020: *Verden på vippepunktet. Hvor ille kan det bli?* Oslo: Res Publica.
- Hessen, Dag O. 2023: Hva står på spill? Om behovet for grønn solidaritet. – Hanne Glemmestad & Marit Selfors Isaksen & Ole Henrik Kråkenes (doaimm.), *Grønt sosialt arbeid. Grønn omstilling i helse- og sosialfaglig praksis*. Bergen: Fagbokforlaget. 57–72.
- Hodne, Ørnulf 2005: *Folkelige værværsler. 1900 værmerker fra hele landet*. Oslo: Cappelen.
- Holmberg, Aslak 2024: Árbediehtu ja biologalaš diehtu Deanu ja luosa birra: Mo nannet luossanáliid? – *Sámi dieđalaš áigečála* 1/2024: 47–71. <https://doi.org/10.7557/sda.7365>
- Ingold, Tim 1996: *Culture, nature, environment. Steps to an ecology of life*. Paper, Universitetet i Tromsø.
- Ingold, Tim 2018: *Knowing from the Indigenous North*. New York: Routledge.
- Joks, Solveig 2016: «Laksen trenger ro». *Tilnærming til tradisjonelle kunnskaper gjennom praksiser, begreper og fortellinger fra Sirbmá-området*. Doavttergrádaduttkkus, Fakultetet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning, UiT Norges arktiske universitet, Tromsø.
- Joks, Solveig 2017: Tanalaksen er blitt til gjennom lokalbefolkningens relasjoner til laksen. – *Sámis* 26: 34–38.
- Joks, Solveig 2022: Frustrated caretakers: Sámi egg gatherers and cloudberry pickers. – Sanna Valkonen & Áile Aikio & Saara Alakorva & Sigga-Marja Magga (doaimm.), *The Sámi World*. Oxfordshire: Routledge. 150–164.
- Kramvig, Britt 2020: Landskap som hjem. – *Norsk antropologisk tidsskrift* 31 (1–2): 88–102. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2898-2020-01-02-08>
- Krenak, Ailton 2021: *Ideer for å utsette verdens undergang*. Jorgalan Susanne Normann. Gressvik: Camino.
- Kunnie, Julian E. 2015: *The Cost of Globalization: Dangers to the Earth and Its People*. Jefferson, North Carolina: McFarland & Co.
- Latour, Bruno 2007: *Reassembling the social: An introduction to actor-network-theory*. Oxford: Oxford University Press.

- Latour, Bruno 2011: From Multiculturalism to Multinaturalism: What Rules of Method for the New Socio-Scientific Experiments? – *Nature and Culture* 6 (1): 1–17. <https://doi.org/10.3167/nc.2011.060101>
- Lune, Howard & Berg, Bruce L. 2017: *Qualitative research methods for the social sciences*. 9. hápmi. New York: Pearson.
- Moffitt, P. & Vollman, A. 2004: Photovoice: Picturing the health of aboriginal women in a remote northern community – *Canadian Journal of Nursing Research* 36 (4): 189–201.
- Nergård, Jens Ivar 2019: *Dialoger med naturen. Etnografiske skisser fra Sápmi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nielsen, Konrad 1938: *Lappisk ordbok grunnet på dialektene i Polmak, Karasjok og Kautokeino III: N–Æ*. Oslo: H. Aschehoug & Co.
- Nymo, Randi 2011: *Helseomsorgssystemer i samiske markebygder i nordre Nordland og Sør-Troms. Praksiser i hverdagslivet. «En ska ikkje gje sæ over og en ska ta tida til hjelp»*. Doavttergrádaduttkkus, Det helsevitenskaplige fakultet, Universitetet i Tromsø, Tromsø.
- Oskal, Nils 1998: Nomaden – tenkning om nomader og nomadetenkning. – *Reindriftsnytt – Boazodoallu-odđasat* 2. Alta: Reindriftsforvaltningen.
- Oskal, Nils 2000: On nature and reindeer luck. – *Rangifer* 20 (2–3): 175–180. <https://doi.org/10.7557/2.20.2-3.1511>
- Pali, Brunilda & Forsyth, Miranda & Tepper, Felicity (doaimm.) 2022: *The Palgrave Handbook of Environmental Restorative Justice*. London: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-04223-2>
- Porsanger, Jelena & Guttorm, Gunvor 2011: Árbodiehtu-fágasuorggi huksen. – Jelena Porsanger & Gunvor Guttorm (doaimm.), *Working with Traditional Knowledge: Communities, Institutions, Information Systems, Law and Ethics*. Dieđut 1/2011. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla. 13–57.
- Retter, Gunn-Britt 2020: Á skrive sorg. – Knut Ivar Bjørlykhaug & Arne Johan Vetlesen (doaimm.), *Det går til helvete. Eller? Om kjærlighet, sorg og raseri i natur- og klimakrisens tid*. Lysaker: Dinamo Forlag. 57–67.
- Rosa, Hartmut 2021: *Resonance. A sociology of Our Relationship to the World*. Cambridge: Polity Press.
- Sámediggi 2016: *Nu guhká go mis leat eatnamat. Sametingsmelding om areal og miljø*. Kárášjohka: Sámediggi.
- Sámedikki meahcebargojoavku (2016): *Meahcci – identitehta, kultuvrra ja birgejumi vuodđun*. Raporta sámedikki meahcebargojoavkkus, guovvamánu 29. b. 2016. Kárášjohka: Sámediggi.



- Sternberg, Robert J. 2006: A Duplex Theory of Love. – James L. Kastely (doaimm.), *The New Psychology of Love*. New Haven: Yale University Press. 184–199. <https://doi.org/10.12987/9780300159318-010>
- Thagaard, Tove 2013: *Systematikk og innlevelse: en innføring i kvalitativ metode*. 4. hápmi. Bergen: Fagbokforlaget.
- Turi, Anne Lene & Bals, Margrethe 2008: *Kautokeinoprojektet – fra krisetiltak til forebyggende arbeid 2006–2007*. Rapport fra Samarbeidsprosjekt mellom Kautokeino kommune og Samisk nasjonalt kompetansesenter – psykisk helsevern. Helse Finnmark.
- Vetlesen, Arne Johan 2022: Primitiv overtro? – *Klassekampen* 04.01.2022.
- Vetlesen, Arne Johan & Henriksen, Jan-Olav 2022: *Etikk i klimakrisens tid*. Oslo: Res Publica.
- Wang, Caroline & Burris, Mary Ann 1997: Photovoice: Concept, methodology, and use for participatory needs assessment. – *Health Education and Behavior* 24 (3): 369–387. <https://doi.org/10.1177/109019819702400309>
- Wub-e-ke-niew 1995: *We Have the Right to Exist*. New York: Black Thistle Press.

## Is nature our relative? What is the relationship between the Sámi people and nature and how do they deal with this relationship?

One feature of Indigenous peoples is their close connection to nature. Sustainable use of nature or *meahcci* (in the Sámi language) is a central part of the way of life and cultural practice of the Sámi People. In this article, I look at five different ways to deal with nature. Firstly, an antropocentric way in which we see human beings as superior to nature. Another way involves coping with nature or *birgehalla*t because we have survival skills and know how to read and interpret the signs of nature and the weather. As an alternative, can we talk about our relationship with nature as *gulahalla*n (communication) or *lonohalla*n (transaction), in other words a kind of exchange? Or are the relationships so close that they can be understood as a kind of kinship? Relationships need to be maintained if they are to last. How do elderly Sámi cope with these relationships? And what happens as people age and health challenges emerge? This study is based on a photovoice method in which 12 homebound North Sámi-speaking elderly people have photographed and created photovoices about nature.

Keywords: survival skills, nature, kinship, relationship, communication, transaction, ageing, anthropocentrism, photovoice method

Jan Erik Henriksen  
UiT The Arctic University of Norway  
*jan.e.henriksen@uit.no*